

УДК

ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ПІДХІД В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Олена Колесник
Чернівці

Колесник О. С. Цивілізаційний підхід в українській літературі / О. С. Колесник // Полікультуротворча діяльність 2010 : матеріали Міжн. наук.-практ. конф., Київ, 12–13 квітня 2010 р. – К. : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. – С. 10–13.

В статті розглядається нове поняття «цивілізаційний роман» та форми його вияву в українській літературі, та літературі, присвяченій Україні.

Ключові слова: історичний роман, менталітет, характерництво, цивілізаційний роман.

Актуальність цього дослідження забезпечується висвітленням в ньому нового жанру – „цивілізаційного” роману, який слугує своєрідною ланкою між белетристикою та історичною наукою, а також віддзеркалює загальну зміну парадигми в сучасній літературі. Значення теми забезпечується неперехідною популярністю історичного жанру в українській та світовій літературі та, водночас, помітним оновленням його форми та тематики. Це особливо важливе для нашої країни, яка тільки стверджує свою етнокультурну самість.

Цікавість до прихованих граней народної душі, починається з романтиків, з їхнім замилюванням темним і таємничим у фольклорі, з їхньою цікавістю до містичного та ірраціонального. Проте їхня увага до надзвичайного за рахунок типового робить їхні твори занадто суб’єктивними для того, щоб передати увесь спектр народного життя. В наш час посилюється інтерес до всебічного опису, а подекуди – реконструкції способу життя, через який виявляється народна душа. Цей інтерес безпосередньо пов’язаний з соціальною, в тому числі – постколоніальною, емансипацією.

Ця емансипація етносів – мешканців колишніх колоній або пригноблених меншин всередині метрополії – є закономірним аспектом того самого глобального суспільного процесу, який привів до емансипації жінок та робочих класів, яка почалася в другій половині XIX ст., а також до виокремлення у самосвідомі та активні групи найрізноманітніших меншин, які все гучніше заявляють про себе останні декілька десятиліть. Причому нерідко такі начебто далекі за цілями та історично не пов’язані між собою групи кооперуються і разом відстоюють свої права, протиставляючи себе як раз тим політичним та соціальним силам, які б у XIX ст. сприймалися як безперечна „норма”. Знаковим явищем в зміні перспективи, з якої осмислюється історія, стала поява Школи Анналів, яка звернула увагу не тільки на політичні події та біографії видатних людей, а й на спосіб життя пересічної людини. Згодом естафету прийняли представники

мікроісторичного підходу, протилежного „Анналам” своєю увагою до одиничного, але близького до них вивченням повсякденного життя та ментальності „звичайної” людини.

Такі процеси призвели до формування нового типу роману, який можна позначити як „цивілізаційний”. Від класичного історичного роману він відрізняється особливою масштабністю та менш чітко вираженою фабулою. Основним змістом книги є ціле життя людини, чи навіть декількох поколінь, через які автор відтворює увесь спосіб життя однієї або декількох цивілізацій. Написання подібного роману вимагає не тільки таланту, а й величезної дослідницької роботи. Тому цей жанр поки що є досить рідкісним, хоча останнім часом кількість подібних творів збільшується. Цьому сприяє більша доступність історичної та етнографічної інформації та полегшення вільних подорожей автора до описуваних місць.

Проте, в будь-якому випадку, написання подібних творів є величезною роботою, для якої потрібна значна мотивація. Нерідко в якості останньої виступає бажання автора пізнати самого себе та своє коріння, реконструювати родову історію. В даному випадку рушійною силою є бажання автора досягнути своє походження та презентувати результати представникам власної національності для навіювання відчуття гордості та солідарності, а також представникам іншої (панівної) нації для того, щоб заявити про свою відмінність та свій статус. Саме це Тарас Шевченко зробив для українців (а також для жінок і селянства, так що в його творах відобразився сучасний етнічно-соціально-гендерний комплекс) в часи, коли уряд імперії офіційно не визнавав самого існування цього народу. Його „Кобзар” визначив хронотоп України. А, як доводить Е.Сміт, уявлення про золотий вік та сакральний простір конче необхідні для існування нації [7; 78, 127-128].

„Цивілізаційний” роман не дуже чітко відділяється від власне історичного, особливо такого, що поєднує глибоке знання фактажу з високим рівнем емоціональної зацікавленості автора. Одним з перших романів такого типу (вороги називали його „археологічним”, критикуючи саме ту його особливість, яка в наш час входить в моду) є „Саламбо” Гюстава Флобера. Таке саме захоплення неповторністю давньої культури демонструють Г.Відал, Г.Гуліа, І.Єфремов, Т.Манн, чиї історичні (власне – цивілізаційні) романи є результатом кропіткого дослідження.

На жаль, серед української прози творів такого рівню узагальнення небагато. Український історичний роман має давні та достатньо стійкі традиції. Проте сполучення достатньої історичної достовірності з високим художнім рівнем з’являється нечасто. Висвітлено не всі історичні періоди – автори традиційно цікавилися князівськими часами та козаччиною, випускаючи з поля зору інші гідні уваги епохи та події. У романах радянських часів є занадто помітним ідеологічне замовлення. По-перше - це класова боротьба, яку обов’язково треба було вписати в будь-який сюжет. По-друге – спекуляція на дійсно важливій для України темі оборони рідної землі; при цьому „свої” однозначно ідеалізувалися, а будь-які супротивники

– демонізувалися. Подекуди настанова на те, що „ми мирні люди” приводила до суттєвих перекручень історії.

Склалися своєрідні шаблони написання роману. Зокрема, майже обов’язкове з часів Вальтера Скотта поєднання значних історичних подій та особистої (любовної) історії могло подаватися у двох варіантах. Перший був закладений ще Пантелеймоном Кулішем у „Чорній Раді”: це перемога особистого кохання як запорука продовження життя і виживання народу навіть на тлі найтрагічніших подій. Другий, улюблений радянськими письменниками: трагічна особиста доля героя на тлі історичного оптимізму. Історичне розумілося, перш за все, як політичне та соціальне. Культурне життя в основному зводилося до етнографічного тла подій. Релігія в радянські часи майже завжди подавалася суто негативно. Реальний „життєвий світ” українського села практично ігнорувався, лише подекуди в обмежених дозах використовувався для створення колориту (виключення – „Тіні забутих предків” Коцюбинського, але це не історичний текст у власному сенсі слова). І це при тому, що українські повір’я, в тому числі міфолого-космологічні, були достатньо широко розповсюджені ще на початку ХХ ст., а подекуди у пережитковому вигляді зберігаються і в наш час.

В українській історії однією з таких „потаємних” тем є характерництво, феномен, який останнім часом став досить популярним, про що свідчить хоча б значна кількість відповідних україно- та російськомовних сайтів. Є й друковані книги, такі як праці Тараса Каляндрука „Таємниці бойових мистецтв України” й „Загадки козацьких характерників”. Інформація, яку ми там знаходимо, інтригує. Про характерників пишуть, що вони могли бачити майбутнє та події, що відбувалися за сотні кілометрів в інших краях, впливали на свідомість людей, лікували смертельні рани, знаходили скарби, виходили сухими з води тощо. Офіційна церква звинувачувала „характерників” у чаклунстві.

Цікаві дані додає відомий (за кордоном) скульптор та майстер бойових мистецтв Олесь Бадьо. На його думку, характерники були особливою верствою в козацькому суспільстві, людьми, які вміли змінювати колір очей, яких не брала звичайна зброя, які могли зникнути з ворожого оточення разом з конем, перетворитись у вовка, сокола тощо, могли з’явитись перед битвою – й вона не відбувалася. Уособленням характерників він називає Козака Мамаю. На думку цього автора, такі уявлення, в певній мірі, ґрунтуються на фактах існування людей, які володіли містичними силами, подібно до ніндзя та їхніх вчителів–ченців (ще одна дуже міфологізована тема). Одна з найцікавіших скульптур Бадьо „Суто” зображує якраз козака-характерника в бою. Автора надихнула реальна історія козака Нечая, чий неймовірні бойові здатності, як стверджує скульптор, можна пояснити тільки характерництвом. Зрозуміло, що в такому випадку надзвичайно важко відділити істину від домислів. Згадаймо хоча б те, що історичні гетьмани, полковники і кошові отамани: Дмитро (Байда) Вишневецький, Іван Підкова, Самійло Кішка,

Северин Наливайко, Петро Сагайдачний, Максим Кривоніс, Дмитро Нечай і особливо Іван Сірко – вважалися характерниками.

Феномен характерництва увійшов у художню літературу. Схожість та відмінність в осмисленні цієї теми різними письменниками в різні часи можна прослідкувати на прикладі трьох романів. Перший з них – це чи не найвідоміший історичний роман України: „**Чорна Рада**” **Пантелеймона Куліша**, написаний в 1857 р., про події 1663 р. Другий – „**Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця**” **Олександра Ільченка**, написаний майже точно через сто років (1958) і присвячений теж 1660-тим. Третій, а точніше, треті – „**Джури козака Швайки**” та „**Джури-характерники**” **Володимира Рутківського** 2007 та 2009 рр. видання, присвячені подіям 1487-1492 рр.

Почнемо з роману Пантелеймона Куліша. В „**Чорній раді**” з нашою темою безпосередньо пов’язаний образ одного з головних героїв – Кирила Тура, в якому критика помітила певну схожість з Мамаєм, і якого сам автор назвав втіленням українського характеру. Останнє здається деяким перебільшенням, хоча не можна сперечатися, що в цьому образі дійсно знайшло вираження дещо дуже типове для українства. Козак Кирило Тур – людина великих здібностей, які сполучаються з химерною, непостійною вдачею. Непослідовність його дій можна пояснити імпульсивністю характеру, але тільки частково. Кирило свідомо алогічний – на зразок Івана-Дурника з казок, який знає потаємну, міфологічну логіку подій, і веде себе у відповідність з нею, а не з профанним здоровим глуздом. Обравши життєву роль таємничого характерника, Тур створює навколо себе легенду. Міфологізуючи власну постать, він не тільки інтригує знайомих, але й сам в певній мірі вірить у власні надзвичайні можливості. Сам Тур говорить: „Що нам кайдани? Я призапас такої розрив-трави, що тільки притулю, дак ік нечистому й порозпадаються ... Хіба не чував ти про наших характерників, що намалює углем на стіні човен, сяде та попливе, неначе по Лиману?” [2, с. 177].

Таким чином, автор наводить повір’я щодо характерників, які побутували в народі, не спростовуючи, але й не підтверджуючи їх. В сюжеті роману нема ніяких чудес, а віра (або симуляція віри) Кирила Тура у власні надзвичайні здібності виглядає проявом ексцентричності. Проте, без цієї характерницької ексцентричності весь текст роману, і зображення українського характеру вийшли б набагато більш однолінійними та прісними. Адже важко заперечувати українську схильність до ірраціонального, подекуди – містичного, що відзначав П.Куліш [див. 4]. Введення образу характерника – хай тільки гаданого – дозволяє письменнику надати тексту додаткового виміру.

В зовсім іншому плані використовує концепцію характерництва **Олександр Ільченко**. Його химерний роман „**Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай та Чужа Молодиця**” був написаний за часів радянської влади, але його аж ніяк не можна віднести до соцреалізму. У цього твору складна доля, що не дивно – дивує скоріше те, що він взагалі був

надрукований. В ньому є і дещо від класового підходу, і заклики до єдності з Росією, проте стосунки цих країн показані досить складними, а Україна аж ніяк не виглядає „молодшим братом”, що потребує постійної опіки. Подив у читачів викликали і позитивні образи священників, і введення в текст постаті Господа, хоча і в бурлескному осмисленні. Дивує також безмежна неймовірність подій – і це в ті часи, коли визнавалася тільки наукова фантастика, а поняття фентезі та магічний реалізм взагалі не використовувалися.

Саме магічний реалізм, добре досліджений на прикладі латиноамериканської літератури, але присутній практично в усіх культурах світу, може пояснити специфіку роману. Серед основних прикмет цього напряму називають такі: магія не пояснюється автором, а герої сприймають її як належне; образи є символічними; особлива увага приділяється почуттєвій сфері; широко використовуються фольклор та міф; значне місце в сюжеті посідають опозиції верх – низ, життя – смерть тощо. Все це є в романі Ільченка, який, отже, цілком можна вважати зразком магічного реалізму на українському терені.

З іншого боку, цей роман є глибоко народним за духом. Його трагікомічність нагадує і „Енеїду” Котляревського, і героїку народних дум. Безперечні зв'язки з традиціями вертепу та народного театру, який у зниженому вигляді підіймає найголовніші проблеми людського буття. Недарма сюжет роману – діалектика життя та смерті – має паралелі у включеній в нього виставі лицедіїв.

Основним джерелом натхнення Ільченка, звісно, стали численні **народні картини**, що зображують Мамаю. Зазвичай при міжвидовому перекладі літературне першоджерело передається мовою зображувального мистецтва (ілюстрація), театру (сценічна постановка) чи кіна (екранізація). Тут ми бачимо зворотну динаміку – роман є своєрідною спробою літературного відтворення культурних реалій, які стояли за картинами, але досі не були висловлені вербально.

Цих народних картин безліч, незважаючи на те, що далеко не всі з них дійшли до нашого часу. З цієї популярності можна судити, про те, що образ Козака був надзвичайно важливим для людей, які малювали та берегли його зображення. Однак вивчатися Мамаї почали в лише в 1960 р. коли у Львові вийшла книжка, накладом лише в 1000 примірників. Нагадаймо, що роман Ільченка вийшов двома роками раніше – в 1958 р., а оскільки він включає до себе теоретичні міркування, схоже, що пріоритет в дослідженні архетипового образу належить саме письменнику.

Всі зображення Мамаю неповторні. Подекуди він зображується в оточенні інших персонажів – він може грати танцюючій парі, або пити з чортом. На одній картині він грає, сидячи верхи на коні. Але переважна більшість картин створені за одним каноном. Тут Мамаю самодостатній, а тому статичний. Він має все – коня, шаблю, пляшку, кобзу. Він сидить під деревом – звісно ж, Світовим, - часто на кургані, який означає зв'язок з тисячолітньою спадщиною. В певному плані Мамаю можна вважати

втіленням українства в цілому. Як чоловік, воїн, він уособлює стихію козацтва, яка протистоїть іншому аспекту української душі – жіночому, пасивному, втіленому Шевченком в картині „Катерина”. Проте спокій Козака, його мирне заняття, його ставлення до війни як небажаної необхідності, не дають розглядати його тільки як образ безмежної чоловічовійськової вольниці (на зразок Кирила Тура). Ця неоднозначність була підмічена Ільченком, який показав Мамаю глибоко мирною людиною, що прагне звичайного тихого щастя, але змушена постійно воювати, захищаючи свій народ.

Образ Мамаю продовжує своє художнє життя. Свідченням цього, зокрема, є представлена в журналі „Український світ” добірка традиційних зображень Мамаю та картин з тематичної виставки, що відбулася у Санкт-Петербурзі 1993 р. Деякі з сучасних художників зобразили Козака у відповідності до народного канону. Але є й не зовсім традиційні теми. Наприклад, картина Сергія Тріпака „Мамай і Смерть” відсилає глядача до гравюри Дюрера „Рицар, Смерть і Диявол”, а також безпосередньо дотична до назви роману Ільченка, адже „Чужа Молодиця” є втіленням Смерті, якій протистоїть безсмертний козак.

Народні картини стали джерелом для образу бронзового Мамаю на Майдані незалежності в Києві.

Нарешті, у 2002 р. до образу Мамаю звернувся український кінематограф. Оскільки фольклорні тексти про Мамаю практично відсутні (це короткі жартівливі підписи на деяких картинах), сюжет є суто авторським, заснованим на текстах двох українських дум, татарської „Пісні дєрвіша про трьох доблесних мамлюків”, яка звучить у фільмі без перекладу, народних картинах та власній фантазії режисера та сценариста **Олеся Саніна**. На жаль, цей чудовий фільм, який отримав Державну премію України імені Олександра Довженка та набув визнання за кордоном, і який самим своїм існуванням доводить, що українське поетичне кіно (та кіномистецтво взагалі) ще не вмерло, пройшов мало поміченим. Частково це пояснюється специфікою стрічки, яка може бути незрозумілою для непідготовленого глядача, звиклого до чіткої фабули. Проте великою мірою це результат недостатньої реклами та промоції.

В наш час тема характерництва дуже цікаво розроблена в творах одного з кращих дитячих (власне, за англійською класифікацією його книжки розраховані не на дітей, а на young adults – підлітків) письменників **Володимира Рутківського**. В 2007 р. вийшла його книга „Джури козака Швайки”, в 2009 р. - „Джури-характерники”, зараз автор працює над заключним томом трилогії. Ця надзвичайно якісна, світового класу, проза присвячена досить мало висвітленому періоду – кінцю XV ст., коли формування козацтва лише починалося.

Як видно з назви другої частини, характерництво займає в романах важливе місце. Швайка – знов-таки, досить близький „родич” Мамаю – вважається характерником, невловимим, непереможним вовкулаком. Не бажаючи перетворювати історичний роман на фентезі, автор дає достатньо

реалістичне пояснення – насправді у деяких козаків є вчені вовки, які допомагають їм обманювати погоню. Характерництво героїв Рутківського виявляється також у здатності героїв після відповідного тренування використовувати гіпноз та здатність передбачення. Нарешті, найголовнішою силою Швайки та його друзів є їхня єдність з природою, яка дозволяє їм буквально розчинятися у пейзажі. Ця властивість чудово передана ілюстраціями Максима Паленка, якого сміливо можна назвати співавтором книжок. На його малюнках, які надають книзі ще більшої міфічної та архетипної глибини, цілком реальні речі стають химерними, портрет та пейзаж переливаються один в інший. В другому томі ця властивість виявляється ще виразніше, зокрема, портрет – цілком в дусі Арчімбольді – може складатися з предметів, які характеризують персонажа чи ситуацію. Одним з візуальних лейтмотивів „Джур-характерників” є вписані в малюнок мапи України. В тому числі, на цілком канонічному зображенні Мамаєва (який пояснюється як історичний татарський хан, за часів якого панувала справедливість та дружба народів), на кобзі замість струн „натягнуті” річки України. Це створює яскравий візуальний образ, а також привертає увагу до ролі Дніпра як своєї осі, хребта України.

Уявлення про зв'язок козаків-характерників з вовками безпосередньо корелює з міфопоетичним значенням цієї тварини. На символічному рівні вовк може означати вигнанця з роду, одинака або представника специфічного гурту. В українських та білоруських повір'ях вовкулаки – на відміну від західноєвропейських вервольфів – не обов'язково поставали як втілення зла. Подекуди, вони навіть асоціювалися з народними месниками (партизанами) та оцінювалися цілком позитивно. В білинах Вольга обертається сам і обертає дружину на різних тварин, в тому числі вовків, коли йому потрібна особлива швидкість пересування. Сербським аналогом є Змій Вогняний вовк, герой з подібними здібностями [див 3, с. 223]. В „Слові о полку Ігоревім” головний герой тікає з половецького полону горностаєм, гоголем, вовком, соколом [6, с. 370]. У даному випадку це просто метафора, але вона знаходиться в семантичному полі відомого по всьому світу мотиву магічної втечі. Там само, в „Слові...” йдеться і про князя, чиє перевертництво вважалося цілком реальним. Це – Всеслав Полоцький. Його характеристика в тексті амбівалентна, але вважати його суто негативним персонажем не можна хоча б тому, що в тексті йдеться про його славу, втрачену нащадками. Його вовча іпостась пов'язується, перш за все, з виключною швидкістю пересування, що повністю узгоджується з біографічними даними. Так що у східнослов'янській традиції вимальовується постать вовкулака як істоти, що відрізняється не стільки кровожерливістю, скільки швидкістю та невловимістю для ворогів. Таким чином, дослідження теми характерництва в літературі дозволяє нам краще зрозуміти українській національний характер, та його відображення в красному письменстві.

На жаль, в незалежній Україні, коли здавалося б, усвідомлення власної історії повинно було отримати новий стимул, історичних та тим більш, цивілізаційних романів з'явилося небагато. До того ж, в Україні недостатньо

відомі твори іноземних авторів, дія яких відбувається на нашій землі. Результатом незнання власної історії є знищення та розкрадання археологічних пам'яток, поганий стан музейної справи тощо. Українців закликають пишатися власною країною, але при цьому не пояснюють, *чим саме* треба пишатися. Велика кількість студентів, зокрема, не знає про Мезінську стоянку – пам'ятку світового рівню, яка надихнула американську письменницю на написання бестселеру (теж практично невідомого на території, де відбувається дія книги).

Витоки людства в цілому та європейської цивілізації зокрема привертають увагу не тільки істориків, а й літераторів. Твори про життя первісної людини виникають разом з успіхами археології, які дозволили собі уявити, яким було життя іншої епохи. Серед українських письменників до цієї теми звертався, зокрема, **М.Грушевський** (оповідання „**Предок**”). Досягнення антропології, етнографії та археології, що мали місце в другій половині двадцятого століття, вивели наше розуміння минулого на новий рівень. А тенденція тісної взаємодії письменників з істориками привела до написання більш глибоких, обґрунтованих та докладних романів про людей кам'яного віку. В XIX ст. ідея прогресу вимагала зображувати давніх людей в усіх відношеннях примітивнішими та грубішими, ніж сучасні. В кінці XX ст. тенденція змінилася – більша повага до різних цивілізаційних моделей сучасного людства привела до переоцінки способу життя давніх людей. Домінуючим підходом стало визнання того, що люди завжди були розумні та винахідливі, завжди намагалися раціонально організувати своє життя, і в чомусь, можливо, були вище нас.

У відповідність з такою цікавістю до побуту та ментальності, на зміну оповідам про екзотичні пригоди серед дикої природи приходять твори, присвячені докладному відтворенню матеріальної та духовної культури людей кам'яного віку. Така настанова на висвітлення не стільки окремих подій, скільки способу життя народу в цілому дозволяє віднести їх до категорії цивілізаційних романів. Напевне, найбільш відомим серед них став цикл „**Діти Землі**” **Джін М. Аул**, який вдало сполучає наукову точність, психологічну переконливість та красу стилю. У відповідності з новою парадигмою, Аул зображує давніх людей сильними, сміливими, розумними та достатньо толерантними; їхня психологія, цінності та мотиви співставні з сучасними.

Аул готувалася до написання романів протягом трьох років. Ця підготовка включала опрацювання величезної кількості наукових джерел, а також проходження курсу виживання, в результаті якого вона навчилася будувати житло, вичинювати шкіру, обробляти камінь за технологіями первісної людини. В подальшому вона подорожувала місцями, описаними в її романах – від Франції до України включно. Дія третього з п'яти романів, „**Мисливці на мамонтів**” повністю відбувається на території України. Всі описані реалії є археологічно вірними, за що авторка дякує науковцям, в тому числі радянським (книга вийшла в 1985 році), які надали їй консультації. Перед текстом є карта, та малюнки артефактів, які

підтверджують достовірність описів: барабан з черепа мамонта (Межиріч), розфарбована мамонтова лопатка та статуетка жінки-птаха (Мезіно), палеолітична „Венера” (Костьонки) та статуетка коня (Лурд). В цьому романі описує великий колектив людей, які гордо визначають себе як „Мисливців на Мамонтів”, і виводять своє фізичне та духовне життя з існування цих тварин. Читач поступово знайомиться з їхнім способом життя, соціальною структурою, цінностями, продуманим та естетичним побутом. Судячи з карти, Лев’яча Стоянка, де відбуваються основні події книги, розташована на Сіверському Донці. Тип поселення відповідає одному з відомих археологам варіантів. Це так звані довгі доми, утворені з круглих хиж, розташованих ланцюжком та поєднаних центральним проходом [1, 62-63]. Як пояснює Аул, в такому загальному житлі, дещо схожому на комунальну квартиру, приватність особи та малої сім’ї забезпечувалася виключено тактовністю та взаємоповагою членів колективу. Відповідно до правил статусу, поселення очолюється двома лідерами - чоловіком та жінкою, які є не подружжям, а братом і сестрою. Виходячи з припущення про існування у Мисливців та споріднених народів такого звичаю, Аул дає відповідь на загадку Сунгирського поховання [див., зокрема, 5, 263]. Письменниця пояснює надзвичайно багате поховання хлопчика 11-13 та дівчинки 9-11 років тим, що вони були дітьми ватажка, братом і сестрою, які померли від хвороби, не встигнувши вирости та заснувати нове поселення. Родичі, вірячи, що тепер вони мають це зробити в потойбічному світі, поклали з дітьми всі знаки їхнього статусу та регалії. Аул переміщає поховання з території Росії до України, але його назва – Сунгирське – передана в романі назвою народу „сунгі”. Цим письменниця підкреслює давнє походження та стійкість топоніміки і наявність спадкоємності між давніми та сучасними народами.

Переконливо з точки зору сучасної етнографії виглядають описи духовного світу Мисливців. Зокрема, це стосується часової та просторової структури їхнього життєвого світу. Відомі статуетки з Мезінської стоянки, які в археологічних працях тлумачаться то як зображення жінки, то птаха, Аул називає подвійним образом, жінки-птаха. Їхня двоїстість не є випадковою, їхня лаконічність та стилізованість форм означає не примітивність, а навпаки – високий рівень символічного узагальнення. Мамонтова Стоянка – Межиріч – відрізняється символізмом архітектури: мамонтові кістки стін викладені так, що вони утворюють багатократно повторений знак Богині-Матері, який повинен захищати житло та стоянку. Мезіно, Вовча Стоянка, зображується як єдина в своєму роді завдяки наявності спеціального Музичного Житла, де зберігаються інструменти, і де створюється музика (відтворення якої можна почути в Чернігівському історичному музеї).

Отже, співвідношення історичного та цивілізаційного роману в українській та світовій культурі заслуговує на подальше дослідження, а новий та перспективний жанр – на стимулювання подальшого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. История Европы. Т. 1. Древняя Европа. - М.: Наука, 1988. – 704 с.
2. Куліш П. Чорна рада. - К.: Веселка, 1990. – 256 с.
3. Мифологический словарь / Гл. ред. Е.М. Мелетинский. - М.: Советская энциклопедия, 1991. – 736 с.
4. Пуліна В.І. Естетичні позиції в культуротворчості Пантелеймона Куліша: Автореферат дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата філософських наук. – К., 2007. – 19 с.
5. Серета С. Антропологія. – К.: Либідь, 2001. – 336 с.
6. Слово о полку Ігоревім. Текст першодруку у ритмічному викладі // Яценко Борис. „Слово о полку Ігоревім” як історичне джерело. Таємниці давніх письмен. – Київ: Просвіта, 2006. – 508 с.
7. Smith, Anthony D. National Identity. – London: Penguin, 1991. – 227 p.

В статье рассматривается новое понятие «цивилизационный роман» и формы его проявления в украинской литературе и литературе, посвященной Украине.

Ключевые слова: исторический роман, менталитет, характерничество, цивилизационный роман.

The article deals with the new term “civilizational novel” and the forms of its manifestations in Ukrainian literature, as well as in the literature about Ukraine.

Key words: civilizational novel, historical novel, “kharakternitstvo”, mentality.